

Ruská emigrace v ČSR v letech 1920-1946. Postoj československé vlády a integrace do československé společnosti, kulturního a vědeckého života

Anotace:

Pomoc domácích úřadů a podpůrných organizací v rámci tzv. Ruské pomocné akce dalece přesáhla objem obdobných projektů v ostatních evropských zemích ve stejné době a měla by sloužit jako ideální příklad citlivého přístupu při vytváření optimálních podmínek pro bezproblémové multikulturní soužití s menšinou.

Klíčová slova: ruská emigrace, ruská pomocná akce, sovětské Rusko

Dějinný kontext, počátky a průběh Ruské pomocné akce

Kořeny vlídného přijetí ruské emigrace sahají již do národního obrození, kam spadá mýtus o slovanské pospolitosti a poslání Ruska jako velmoci, která ochrání všechny slovanské národy. I když tento mýtus dostával prostřednictvím děl Karla Havlíčka Borovského a dalších vážné trhliny, zájem o ruskou literaturu a kulturu přetrvával. Počátek první světové války pak sice znamenal novou vlnu rusofilství, avšak poté, co se statisíce českých a slovenských vojáků dostaly do kontaktu s ruskou realitou, přišel radikální obrat. Rusofilství pak přežívá spíše jen v podvědomí národa a v politické rovině v osobě Karla Kramáře a jeho straně Československé národní demokracii.

První vlna ruské emigrace spadá už do průběhu světové války, ještě před uchopením moci bolševiky. Jednalo se o vojenské jednotky, které poslala carská vláda do Francie a rovněž sem patřili ruští zajatci centrálních mocností, kterých bylo na území českých zemí asi osm tisíc. V Kramářových vizích se s nimi tehdy počítalo pro vytvoření ruské armády, která by intervenovala proti sovětskému režimu, avšak tento záměr ztroskotal.

Počátek druhé vlny se datuje do roku 1920 a je spjat s evakuací československých legií z Ruska, kdy se s vojáky dostaly do Československa i jejich ruské manželky a jejich příbuzní a rovněž také ruské důstojnictvo u československého vojska a ruské demokratické síly ze Sibíře a Dálného východu. Kromě toho se sem dostávali také běženci, kteří utíkali před postupující Rudou armádou z okrajových částí Ruska přes Krym, Ukrajinu, Polsko a Pobaltí.

Přicházející ruští uprchlíci byli většinou ve zbídačeném stavu bez elementárních osobních věcí. Bylo tedy nutno je vybavit, ubytovat, zajistit stravování apod. K první pomocné akci dochází již v říjnu roku 1920 – založení Ruského a krymského pomocného výboru pro krymské uprchlíky, jehož výzvu podepsaly osobnosti politického, hospodářského, vědeckého a kulturního života jako Karel Baxa, Jaroslav Preiss, Josef Scheiner či Renáta Tyršová. Vedle toho zasáhly další pomocné organizace, jako Československý červený kříž, Výbor ruské pomoci Karla Baxy a další. V lednu roku 1921 už se zaktivizovala i československá vláda pod patronátem ministerstva zahraničních věcí v čele s Edvardem Benešem. Pomocnou akci byly ochotny podporovat všechny státotvorné politické síly v republice, kromě toho také agrární kruhy, průmysl i banky.

Československá vláda poté projevila aktivitu i na mezinárodním poli, když v srpnu roku 1921 vyzvala vlády, s nimiž měla diplomatické styky, k uspořádání mezinárodní porady o pomoci Rusku, která se konala v březnu následujícího roku v Ženevě. Ještě předtím vláda vyzvala ke sbírce po Rusko, přičemž ve finále se podařilo vybrat 37 mil. Kčs, z toho 10 mil. tvořily státní subvence. ČSR se tak zařadila na druhé místo mezi evropskými zeměmi hned po Německu.

Zprávy o vlídném přijetí emigrantů logicky podnítil další příliv utečenců, přesto se však na ně československé vládní kruhy připravily. Zatímco Československý červený kříž se měl postarat o malé děti, ženy, praceneschopné a invalidy, práci po početné rolnictvo měla zajistit Československá zemědělská jednota. Vedle toho měli být ruští studenti zapsáni na vysoké školy a pečoval o ně zvláštní výbor a v Moravské Třebové se zřizovalo ruské gymnázium. Pro desítky ruských učenců zajistilo ministerstvo zahraničí práci ve vědeckých ústavech a následně jim měla být svěřena péče o ruský dorost.

Ruská inteligence se následně projevila v nejrůznějších vědeckých i humanitních oborech, kultuře i spolcích. To mělo za následek obohacení i české strany; ruská emigrace přispěla k prohloubení znalostí české veřejnosti o Rusku a zboření zažitých mýtů.

I když se zdá, že pro mnohé emigranty byla ČSR pouze tranzitní zemí, není pochyb o tom, že většinu z nich sem přitáhl právě velkorysý program pomoci, v druhé pol. 20. let se tak v Československu pohybovalo zhruba 25 000 ruských emigrantů. Pomoc byla dokonce v tomto období větší než objem pomoci ve všech ostatních státech, kde se nacházelo mnohem více ruských emigrantů (Německo, Francie, Polsko, Jugoslávie, Bulharsko, Čína a další). Není tedy divu, že v tomto období se zvyšuje počet kulturních akcí a zakládání spolků, které měly naplnit kulturní potřeby nové komunity; svědčí to o vyřešených sociálních problémech.

Po tíživých dopadech světové hospodářské krize se však počet emigrantů rapidně snižuje a v druhé polovině 30. let se jejich počet dostává pod 10 000. Většina z nich zamířila dále na západ, avšak kromě ekonomických důvodů hrály roli i změny mezinárodněpolitického klimatu. Československá pomoc ruské emigraci tak nejen z ekonomických důvodů byla čím dál více omezována. Hlavním argumentem se stala skutečnost, že podpora emigrantských kulturních a školských podniků a organizací je větší, než obdobným domácím zařízením či akcím. K této skutečnosti navíc přispěl fakt, že do ČSR od let 1933-1934 proudil další proud emigrace, tentokrát německé a rakouské, utíkající před nacismem a fašismem. Přesto pomoc ruské emigraci neustala a nejednou vzbudila mezinárodní pozornost a pochvalu Společnosti národů, jakožto i úctu samotných emigrantů.

Do složitého postavení se emigranti dostávali také po mezinárodním uznání Sovětského svazu a uzavření československo-sovětské spojenecké smlouvy. Mnoho z nich zareagovalo odchodem, další úplnou asimilací. Přesto bylo na konci druhé světové války přibližně 1000 ruských emigrantů odvečeno sovětskými úřady do SSSR; tyto případy sahají ještě do roku 1946.

Dosavadní zpracování tématu v česky psané literatuře:

Běloševská, Ljubov: Dokumenty k dějinám ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1918-1939). Praha 1998.

Běloševská, Ljubov: Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919-1939). Praha 1999.

Kopřivová, Anastasie: Střediska ruského emigrantského života v Praze: 1921-1952. Praha 2001.

Kopřivová, Anastasie: Ruští emigranti ve Všenorech, Mokropsech a Černošicích: 20. a 30. léta XX. století. Praha 2003.

Podaný, V. – Barvíková, H. a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v Československé republice 1918-1938. Přehled archivních fondů a sbírek uložených v České republice. Praha 1995.

Putna, Martin C.: Rusko mimo Rusko: Dějiny a kultura ruské emigrace 1917-1991, 1. a 2. díl. Brno 1993.

Rachůnková, Zdeňka: Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918-1945. Praha 1996.

Sládek, Karel: Ruská diaspora v České republice: sociální, politická a religiozní variabilita ruských emigrantů. Praha 2010.

Vacek, Jiří: Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918-1945). Praha 2009.

Veber, Václav a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 (sborník studií – 1.). Praha 1993.

Veber, Václav a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 (sborník studií – 2.). Praha 1994.

Veber, Václav a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 (sborník studií – 3.). Praha 1995.

Veber, Václav a kol.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945 (sborník studií – 4.). Praha 1996.

Konkrétní cíle a oblasti výzkumu:

- přístupy jednotlivých politických kruhů k pomocné akci, jak pozitivní, tak negativní
- statistický vývoj počtu ruských emigrantů napříč sledovaným obdobím
- rozsah a délka trvání pomoci jak oficiální, poskytované československou vládou, tak ze soukromých zdrojů, spolků, organizací apod.
- každodennost ruské emigrace a krizové momenty ve sledovaném období
- přínos ruské emigrace československé vědě a kultuře
- pomoc v oblasti vzdělávání – od mateřských škol po vysoké školství
- změna postoje československé vlády ve 30. letech s přihlédnutím ke změně politického klimatu
- konec ruské pomocné akce, přesun emigrantů na západ a násilné odvlékání po roce 1945

Metody výzkumu a archivní prameny:

Vedle kontaktování případných potomků ruských emigrantů a využití oral history se výzkum hodlá opírat o tyto prameny:

- Archiv ministerstva zahraničních věcí: politické zprávy, došlé a odeslané telegramy a další
- Archiv Národního shromáždění: zahraniční výbor a další
- Ročenka Československé republiky
- dobový tisk: především Národní listy a další

Kromě výše zmíněné české literatury bude výzkum čerpat z cizojazyčných knih vztahujících se k tématu:

Činjajeva, J: Russians outside Russia. München 2001.

Bobrinskoy, O.: La Première République tchécoslovaque et l'émigration russe (1920-1939). Paris 1995.

Postnikov, S. P.: Russkije v Prage 1918-1928. Praga 1928.

Radim Krupica, 262055

Savickij, I. – Savickaja E.: Gosudarstvo i pravo. Moskva 1996.

Andreyev, C. C.: Dr N. E. Andreyevs Memoirs as a Source for the Study of the Russian Emigration in Prague. Praha 1995.

Borisov, V. P. – Volkov, V. A. – Kulikova, M.V.: Formirovanije naučnogo centra rossijskoj emigraci v Čechoslovakii. Praha 1995.

Dostal, M. J.: Slavistika ruskogo zarubežja v mežvojennoj Čechoslovakii. Praha 1995.

Bubeníková, M.: The unknown heritage of a Russian emigré in Czechoslovakia. Praha 1995.

Radim Krupica, 262055

Rozsah práce: cca 250 stran a 50 stran obrazových příloh

Hrubý nástin struktury práce:

1. Dějinné souvislosti a krátký exkurz do historie česko-ruské vzájemnosti
2. Počáteční vlny ruské emigrace do Československa a počátek Ruské pomocné akce
3. Kultura, věda, školství a spolková činnost
4. Krizové jevy v životě ruské emigrace
5. Dopady světové hospodářské krize na pomoc ruským emigrantům
6. Bezprostřední poválečný vývoj